

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 25, Sayı/Issue: 47, Yıl/Year: 2023 (Haziran/June)

Adan Jarso Golole. *Bağdat Büveyhîler'in Eline Düşerken (279-334/892-945). İstanbul: Siyer Yayınları, 2021, 375 s.*

Değerlendiren/Reviewed by

Ömer Sazak

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı – Res.
Asst., Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Islamic History.

omer.sazak@istanbul.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0219-9079>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 25/02/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 03/04/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2023

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Abbâsî halifesi Mu'tazîd-Billâh'ın devletin merkezini 279 (892) yılında yeniden Bağdat'a taşımasının ardından yaşanan siyasî, idarî ve iktisâdî toparlanma süreci kısa sürmüştü. Muktedir-Billâh'ın erken yaşta halife olması ve yaşanan siyasî çekişmeler, Bağdat'ın 334 (945) yılında Büveyhîler'in eline düşmesine neden olmuştu. Bu yazı, Adan Jarso Golole'nin 2021 yılında Büveyhî Hakimiyetine Giden Süreçte Bağdat'ta Siyâsî, İktisâdî ve İctimâî Hayat (279-334/892-945) adıyla doktora tezi olarak hazırladığı ve 2021 yılında Bağdat Büveyhîler'in Eline Düşerken (279-334/892-945) adıyla kitap olarak yayınladığı çalışmayı değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Abbâsîler, Bağdat, Büveyhîler.

Abstract

The political, administrative and economic recovery process that took place after the Abbasid caliph al-Mu'tadid moved the center of the state back to Baghdad in 279 (892) was short-lived. The fact that al-Muktadir became caliph at an early age and political conflicts caused Baghdad to fall into the hands of the Buwayhids in 334 (945). This writing aims to evaluate the work prepared by Adan Jarso Golole as a doctoral thesis under the name Political, economic, and social life in Baghdad in the process leading to the rule of Buwayhids (279-334/892-945) and published in 2021 as a book under the name of Baghdad Falling into the Hands of the Buwayhids (279-334 / 892-945).

Keywords: Islamic History, Abbâsids, Baghdad, Buwayhids.

Abbâsî Devleti (132-656/750-1258) varlığını yaklaşık olarak altı asır sürdürmüştür. Bu sürede Abbâsîler'in 279-334/892-945 yılları arası; devletin siyasî, idarî ve ekonomik olarak çalkantılı bir süreç geçirdiği önemli bir zaman dilimidir. Abbâsîler, Ebû Ca'fer el-Mansûr (136-158/754-775) tarafından inşa edilen Bağdat şehriden Mu'tasım-Billâh zamanında (218-227/842-847) yeni hilafet merkezi olarak kurulan Sâmer râ'ya taşınmıştır. Abbâsîler'in Sâmer râ dönemi özellikle siyasî hayatta çeşitli problemlerin yaşandığı, istikrarın sağlanamadığı bir dönem olmuştur. Mu'tazîd-Billâh'ın (279-89/892-902) halife olmasının ardından hilafet merkezinin yeniden Bağdat'a taşınmasıyla yaşanan toparlanma süreci oğlu Müktefî-Billâh döneminde de (289-295/902-908) devam etmiştir. Ancak erken yaşta halifelik makamına geçen bir diğer oğlu Muktedir-Billâh'ın dönemiyle (295-320/908-932) başlayan siyasî, idarî, ekonomik ve sosyokültürel gerileme süreci Büveyhîler'in (334-447/945-1055) Bağdat'ı zorlanmadan ele geçirmesine olanak sağlamıştır.

Yüksek lisans ve doktora eğitimini Türkiye'de tamamlayan Adan Jarso Golole, araştırmalarını erken dönem İslam tarihi ve İslam felsefesi alanlarına yoğunlaştırmıştır. O, Kenya'da bulunan Saint Paul üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Adan Jarso Golole tarafından hazırlanan *Bağdat Büveyhîler'in Eline Düşerken (279-334/892-945)* adlı çalışma kendisinin "Büveyhî Hakimiyetine Giden Süreçte Bağdat'ta Siyâsî, İktisâdî ve İctimâî Hayat (279-334/892-945)" isimli doktora tezinin yayınlanmış halidir. Çalışma ön söz, giriş ve sonuç kısımları haricinde "Siyâsî Hayat", "İktisâdî Hayat" ve "Sosyal Hayat" başlıklı üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın "ön söz" kısmında çalışmanın konusuna, özgünlüğüne ve araştırmada kullanılan yöntemlere işaret edilmiş ve bu çalışmada aslında "Büveyhîler'in Abbâsî Devleti'nin merkezini ele

geçirmelerine zemin hazırlayan" sürecin ele alındığı ifade edilmiştir (s. 9). Bu süreci incelerken tahlilci, yorumlayıcı ve tenkitçi bir metodun benimsendiği ilave edilmiştir (s. 10).

"Giriş" kısmında tekraren çalışmanın konusuna temas eden Golole, burada konuya daha detaylı bir şekilde yer vermiştir. Golole, çalışmanın kapsamının 279-334/892-945 yılları olarak belirlenmesinin sebebi olarak, bu zaman aralığında Abbâsîler'in Bağdat'ta hakimiyetlerini kaybetmelerine neden olan problemlerin daha açık bir şekilde görülebildiğini söylemiştir (s. 13). "Giriş" kısmında bölüm içeriklerine, eserde kullanılan kaynak ve araştırmalara, Abbâsî devletinin kuruluşuna, devlet merkezinin Bağdat'tan Sâmerrâ'ya taşınıp tekrar Bağdat'a nakledilmesine kadar ki tarihsel süreç ele alınmıştır (s. 14-45).

"Siyâsi Hayat" adlı birinci bölüm üç alt başlıkta incelenmiştir. Bunlar: "Güçlü Halifeler Dönemi (279-295/892-908)", "Güçlü Bürokratlar Dönemi (295-324/908-935)" ve "Güçlü Askerî Liderler Dönemi (324-334/935-945)". Bölümün genel amacı, Abbâsî Devleti'nde hilafet merkezinin yeniden Bağdat'a taşınmasından Büveyhiler'in yönetimi ele geçirmesine kadar geçen süre içerisinde vuku bulan siyasî olayların incelenmesi olarak ifade edilmiştir (s. 49). Golole incelenen dönemde görev yapan halifeleri, dönemin siyasî faaliyetlerindeki etkilerine göre bir tasnif yapmıştır. Buna göre "Güçlü Halifeler Dönemi (279-295/892-908)" başlığı altında Mu'tazîd-Billâh ve oğlu Müktefî-Billâh'ın siyasî faaliyetleri anlatılmıştır. Golole, Abbâsî Devleti'nin Mu'tazîd ve Müktefî dönemlerinde siyasî hayatta yeniden toparlandığının altını çizmiştir. Golole'nin bunun gerçekleşmesinde özellikle Mu'tazîd-Billâh'ın başlatmış ve oğlu Müktefî-Billâh'ın devam ettirmiş olduğu uygulamaların etkisi olduğu kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır. Mu'tazîd-Billâh'ın halife olmasının hemen ardından hilafet merkezini yeniden Bağdat'a taşınması, merkezi yönetimi güçlendirecek çeşitli faaliyetlerde bulunmaları, Abbâsî Devleti'nde ortaya çıkan vezirlik kurumunun işleyişini daha aktif hale getirmeleri, komutanların idaresini sağlamaları ve onların desteğini kazanmaları ve bölge liderleriyle çeşitli anlaşmalar yapmaları Golole tarafından devletin siyasî konumunun güçlenmesinde önemli rol alan uygulamalar olarak görülmektedir (s. 52-90). "Güçlü Bürokratlar Dönemi (295-324/908-935)" adlı başlık altında on üç gibi erken bir yaşta halife olan Muktedir-Billâh döneminde etkin olan ve öne çıkan Benü'l-Furât, Benü'l-Cerrâh ve Benü Hâkân ailesinin görüş ayrılıklarına, siyasî düşmanlıklarına ve bu durumun devleti nasıl etkilediğine temas edilmiştir (s. 104-152). Bu ailelere mensup kimselerin devlet yönetimindeki kazanmış oldukları güç sayesinde kendi menfaatlerini devletin çıkarına tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu noktada Golole, Muktedir'in erken yaşta halife olmasına dair yaptığı değerlendirmelerde ünlü Türk filozof Fârâbî'nin (ö. 339/950) halife kavramına yapmış olduğu "mutlak yönetici, yönetim konusunda hiçbir desteğe ihtiyaç duymayan, yönetim kararlarını ilim ve marifet

sahibi birisi olarak alan kişidir” (s. 92) tanımına yer vermektedir. Golole, bu tanımın ardından Abbâsî halifesi Muktedir’in mutlak otoritesini güçlü bürokratlar döneminde kaybettiğine temas etmiştir. Ayrıca Golole’nin, Fârâbî’nin eserlerinde dönemin siyasî ve idarî durumunu göz önüne alarak çözüm mahiyetinde fikirler sunmuş olabileceğini ifade etmesi dikkat çekmektedir (s. 92). Birinci bölümün “Güçlü Askerî Liderler Dönemi (324-334/935-945)” adlı son alt başlığı altında Büveyhîler’in Bağdat’ı ele geçirmeden önceki son on yılda askerî liderlerin devlet yönetimindeki etkisine temas edilmiştir. Buna göre güçlü bürokratlar döneminde yaşanan yıpranma sürecinin ardından dönemin halifeleri tarafından toparlanma için çözüm arayışları gerçekleştirilmişlerdir. Bu çözüm arayışlarından ilki emîrû’l-ümerâlık kurumunun ihdas edilmesi olmuştur. Beckem et-Türkî, İbn Râik, Köl Tegin, İbn Hamdân ve Tüzün gibi şahsiyetler Bağdat’ta emîrû’l-ümerâ olarak görev alsalar da gerek kendi çıkarlarını gözetmeleri gerekse verilen görevleri yerine getirememeleri neticesinde başarılı olamamışlar ve Bağdat Büveyhî yönetimine kalmıştır (s. 153-167).

“İktisâdî Hayat” adlı ikinci bölüm “Toparlanma Dönemi” ve “Gerileme Dönemi” alt başlıkları altında incelenmiştir. Golole, öncelikle dönemin ekonomik hayatının incelenmesinde kullanılacak belli başlı metotlarla yaşanabilecek zorluklara ve kendisinin tercih ettiği yönetime işaret etmiştir (s. 171-172). Dolayısıyla o, kaynaklarda yer alan verilerin eksikliğinden dolayı dönemin iktisâdî yapısının yorumu dayalı analiz yapılarak belirlenmeye çalışıldığını ifade etmiştir (s. 173). İncelenen zaman diliminde yer alan yedi halifeden ilk iki halife Mu’tazîd-Billâh ve Müktefî-Billâh dönemlerinin toparlanma dönemi, geri kalan beş halifenin ise gerileme dönemi olarak tasnif edilmiştir. Golole, incelemiş olduğu dönem öncesi devletin ekonomik durumunu ele aldıktan sonra (s. 175-180) Mu’tazîd ve Müktefî dönemlerinde siyasî hayatta yaşanan toparlanma sürecinin ekonomik hayatta da etkisini gösterdiğini, bu iki halifenin yapmış olduğu ekonomik faaliyetler sayesinde devlet hazinesinin yeniden dolduğunu söylemiştir (s. 180-215). “Gerileme Dönemi” adlı alt başlığında Muktedir-Billah’tan itibaren başlayan ekonomik çöküşün sebeplerine ayrı başlıklar altında yer verilmiştir. Hilafet merkezinde siyasiler arasında yaşanan çekişmeler, Abbâsîler’i olumsuz bir şekilde etkileyen Irak ve Bahreyn Karmatîler’inin faaliyetleri, Fâtımîler’in bu dönemde ortaya çıkmaları, askerlerin siyasî olaylarda rol almaları, vezirleri görevden almaları, toparlanma sürecinde kurulan tarımsal sistem sayesinde elde edilen gelirlerin sistemin bozulmasıyla ciddi şekilde düşmesi, yapılan yanlış mali düzenlemeler, siyasî insanların devlet mallarını zimmetlerine geçirmeleri, halkın üzerine yeni vergi çeşitleri getirmeleri gibi nedenlerden (s. 215-272) dolayı Mu’tazîd ve Müktefî dönemlerinde ekonomik anlamda yaşanan toparlanma süreci sonraki halifeler tarafından sürdürülemediği anlaşılmaktadır.

“Sosyal Hayat” adlı üçüncü bölüm “Sosyal Hayatta Üst Sınıf”, “Sosyal Hayatta Orta Sınıf” ve “Sosyal Hayatta Alt Sınıf” alt başlıklarından oluşmaktadır. Golole, öncelikle sosyal hayatı incelerken devletin merkezi Bağdat’ta yaşayan halkın değerlendirmeye tabi tutulduğunu ve bunun gerekçesi olarak da merkezde yaşayan ile uzak bölgelerde yaşayan halk arasında farklı bir yaşam tarzı olduğunu ifade etmiştir (s. 291). Golole, ilk olarak Bağdat’ın kuruluşundan incelemiş olduğu döneme kadar ki halkın sosyal durumunu tespit etmiştir (s. 275-283). Ardından Abbâsî toplumunun ictimâî hayatının sınıflandırılması hususunda günümüz araştırmacılarının görüşüne yer veren Golole (s. 291-292), onların aksine sosyal hiyerarşiyi üst, orta ve alt olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Bu ayrımın ardından üst, orta ve alt sınıfla kastedilen insanların meslek gruplarına, günlük hayattaki yaşamlarına, yeme-içmelerine, giyim-kuşamlarına, ikamet ettikleri evlerin yapılarına detaylı bir şekilde temas edilmiştir (s. 283-332). Sosyal hayatın tasvirini yaptıktan sonra Golole, zaman içerisinde toplumsal hayatın bozulduğuna dair çeşitli örnekler vermiştir (s. 332-337).

“Sonuç” kısmında çalışmada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Buna göre Golole, Büveyhîler’in Bağdat’ı ele geçirmeden önceki yaklaşık elli dört yıllık dönemin başlarında yaşanan toparlanma sürecinin devamının gelmediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla siyasî, ekonomik ve sosyal olarak Abbâsîler’in kötü bir durumda bulunmasını fırsat bilen Büveyhîler’in Bağdat’ı ele geçirmede zorluk yaşamadıklarını ilave etmiştir (s. 339-345).

Yukarıda genel hatlarıyla kitabın muhtevasına dair bilgi verilmiştir. Bunun ardından çalışmaya dair bazı değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Golole, Abbasîler’in siyasî ve sosyal hayatını anlatırken Bağdat’ta bulunan Hasenî Sarayı’nın bir parçası olarak Dârü’ş-Şecere adlı yapının büyük bir salon olduğunu ifade etmiştir (s. 55, 304). Ancak bu yapı bir salon olmayıp Dârülhilâfe külliyesinde bulunan Abbâsî halifelerinin ikamet ettiği saraylardan biridir. Halife Muktedir-Billâh tarafından yaptırılan bu saray adını içerisinde bulunan altın ve gümüşten yapılmış bir ağaçtan aldığı için “Ağaç Sarayı (Dârü’ş-Şecere)” denilmiştir. Nitekim Muktedir-Billâh döneminde Doğu Roma İmparatorluğu’nun Bağdat’a gelen elçilerinin en beğendiği saray Dârü’ş-Şecere olmuştur.¹

Çalışmada Golole tarafından Büveyhîler’in Bağdat’ı ele geçirmeden önceki Abbâsîler’in siyâsî, iktisâdî ve sosyal hayattaki durumlarının incelenmesi, Bağdat’ın nasıl Büveyhîler’in eline nasıl düştüğü sorusuna önemli bir cevap teşkil etmiştir. Ancak okuyucuların zihninde; Bağdat’ı ele geçiren Büveyhîler kimlerdi? Abbâsîler’in özellikle siyasî olarak karışıklık içerisinde bulunduğu

1 Detaylı bilgi için bk. Saim Yılmaz - Ömer Sazak, “Doğu Bağdat’ta Dârülhilâfe’nin Ortaya Çıkışı ve Burada İnşa Edilen Saraylar (279-334/892-945)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/42 (2020), 303-305.

bir zaman diliminde neden başka bir hanedan veyahut devlet değil de Büveyhîler Bağdat'ı ele geçirebildi? gibi sorular oluşmaktadır. Kısmen bu sorulara cevap yer verilmesine rağmen (s. 167) Büveyhîler'in siyâsî, askerî durumları ve Bağdat'ı ele geçirmeye yönelik faaliyetlerinin detaylı bir şekilde tespit edilmediği görülmektedir.

Tarih biliminde anakronizm; kişileri, nesnelere veya olayları kendi gerçek dönemlerinden ve mekanlarından uzaklaştırıp farklı bir çerçevede ele alan yanılgıyı ifade eder. Bu yanılgı yalnızca olgular hakkında olmayıp aynı zamanda bakış açıları ve kavramlar konusunda da olabilir. Bundan dolayı anakronizmin üç türü olduğu söylenmiştir: Olgu anakronizmi, dil anakronizmi ve yaklaşım anakronizmi. Dil ve yaklaşım anakronizmi aslında geçerli olmayan bir dönem için kullanılan kavram ve yaklaşımların, bu dönemdeki olguları, nesnelere açıklamak için kullanmaktır.² Bu noktada Golole, birinci bölümün ikinci alt başlığını "Güçlü Bürokratlar Dönemi" olarak isimlendirmiştir (s. 90). Burada kullanılan *bürokrat* kavramı ilk olarak 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yazarın incelemiş olduğu dönem bu kavramın ortaya çıkışından çok daha öncesidir. Bundan dolayı *bürokrat* kavramı yerine devlet görevlisi, saray çalışanları veyahut -o dönemde buldukları konuma göre- vezir, emîrû'l-ümerâ, hâcib gibi kavramların tercih edilmesi kanaatimizce daha doğru olacaktır.

Yazarın üslubu, yazım hataları ve kitabın şekil özellikleriyle ilgili birkaç hususa işaret edilmelidir. Yazarın ana dili Türkçe olmamasına rağmen üslubu oldukça anlaşılır ve sadedir. Ayrıca Türkçe dil bilgisi kurallarını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Sınırlı sayıdaki yazım hatalarıyla ilgili öncelikle kitapta geçtiği hali sonrasında ise köşeli parantez içinde doğru kullanımı verilecektir. "Genelikle" [Genellikle] (s. 18), "Sene be sene" [Sene sene] (s. 23, 174). Bunlara ilaveten sayfa 279'da alıntı yapmak için kullanılan çift tırnak işaretinin kapatılmadığı görülmektedir (s. 279). Diğer bir husus ise kitabın kapağında kullanılan resim hakkındadır. Kapaktaki resim Abbâsî halifesi Mansûr tarafından Dicle nehrinin batısında inşa edilen dairevi Bağdat şehrinin ilk zamanındaki halini göstermektedir. Ancak yazarın incelemiş olduğu dönemde Abbâsî halifelerinin ikamet merkezi Dicle nehrinin doğusunda yer alan Dârülhilâfe adındaki külliye idi. Ayrıca bu tarihlerde Dicle nehrinin her iki yakası da yerleşim yeri olarak kullanılmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı kitabın kapağında kullanılan resim Bağdat'ın genel görüntüsünü yansıtmamakta yalnızca batı Bağdat'ın bir kısmını göstermektedir.

Son olarak Adan Jarso Golole tarafından hazırlanan bu çalışma gerek çalışmanın amacına ulaşması yönünden gerekse kullanılan yöntem olarak başarılı olduğunu ifade edebiliriz. İncelenen dönemle alakalı Türkçe literatürde

2 Detaylı bilgi için bk. Mehmet Yaşar Ertaş (ed.), *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 205-209.

doktora ve yüksek lisans tezleri, makale çalışmaları bulunmasına rağmen Golole farklı bir amaç ve yaklaşımla dönemi yeniden ele almıştır. Buna ilaveten tarih biliminin önemli iki kavramı olan olay ve olguya bakışın nasıl olabileceğine dair iyi bir örnek sunmuştur. Nitekim bu çalışma tarihsel olayların arka planlarının bulunduğunu, bazı olayların aniden gerçekleşmediğini, olayın arkasında yatan siyasî, iktisadî ve sosyokültürel sürecin iyi bilinmesi gerektiğinin önemine dair güzel bir örnektir. Bu nedenle kendisinden sonraki yapılacak olan İslam tarihi çalışmalarına önemli katkı sağlayacağı muhtemeldir.

Kaynakça

- Ertaş, Mehmet Yaşar (ed.). *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Golole, Adan Jarso. *Bağdat Büveyhîler'in Eline Düşerken (279-334/892-945)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Saim – Sazak, Ömer. "Doğu Bağdat'ta Dârülhilâfe'nin Ortaya Çıkışı ve Burada İnşa Edilen Saraylar (279-334/892-945)". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/42 (2020), 286-313.